سلطان عبدالحمید ثاني

Ketabton.com

ژباړه او څېړنه:

زاهد خلیلي

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب نوم: سلطان عبدالحمید ثاني

ژباړه او څېړنه: زاهد خلیلي

ایمېل ادرس: zahidkhalili@yahoo.com

کال: ۲۰۱۴ / جون

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عثماني خلافت ته يوه لنډه کتنه 4
د سلطان عبدالحميد شخصيت 8
واک ته رسيدل يې.. 11
اساسي قانون 13
مدحت پاشا، فکر او کړنې يې 15
د ترکيې او روسيې اړيکې او جګړه 17
د سان ستيفانو او برلين تړونونه................................... 21
د انګلستان سره اړيکې.. 24
د فلسطين په اړه يې پاليسي 25
پان اسلاميزم 27
له واکه ګوښه کول او پاتې ژوند يې 31
ځوان ترکان.. 33
اخيستليکونه: 37

(c) ketabton.com: The Digital Library

عثماني خلافت ته یوه لنډه کتنه

عثماني خلافت په نړۍ کې د مسلمانانو د تېرو شویو خلافتونو څخه وروستی خلافت دی، چې په اوسنۍ ترکیه کې رامنځته او همدلته له منځه یوړل شو. ۳۴ عثماني واکمن د ۱۲۹۹ ز کال څخه تر د ۱۹۰۹ ز کال پورې واکمن وه.

د عثمانیانو بنسټ ایښودونکی عثمان د ارطغرل زوی دی، چې د پلار د مرګ څخه وروسته په ۱۲۸۸ ز کال کې واک ته ورسېد.

تاریخ ترکیه کې داسې لیکي:

د ارطغرل د وفات (۱۲۸۸ز) نه وروسته د هغه مشر زوی عثمان د هغه ځای ناستی شو. په ۱۲۸۸ ز کال کې د سلجوقي سلطان د یوه فرمان له مخې عثمان د سرحدي حاکم په توګه وټاکل شو. (۹: ۱۳)

د عثمان په لاس عثماني ډلې د بېزنطي دولت د امکاناتو او وسایلو په مټ له قبیلوي اسلوبه دولتي اسلوب ته واوښتې، په عثمان پسې یې زوی اور خان (۱۳۲۷ز) کال پر تخت کېناست، ورپسې لومړنی مراد، بیا یې زوی بایزید، ورپسې محمد بن بایزید، بیا دوهم مراد بن بایزید او ورپسې محمد الثاني د قدرت واګې په لاس کې ونیوې، دغه محمد الثاني په تاریخ کې د محمد الفاتح په نوم شهرت لري، چې په ۱۴۵۱ ز کال کې واک ته ورسېد، په ۱۴۵۳ ز کال یې قسطنطینیه فتح کړه، بېزنطي امپراتور (یوولسم قسطنطین) یې وواژه او په دې توګه یې بېزنطي امپراتوري په بشپړه توګه له پښو وغورځوله.(۱۲: ۱۲۱)

قسطنطنیه د اسیا د نیولو دروازه وه، رومیانو څو ځله د همدې لارې د اسیا د نیولو لپاره حملې کړې وې. د قسطنطینیې د نیولو لپاره د صحابه کرامو له وخته

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوښښونه شوي وه. د فاتح له حملې څخه مخکې نږدې يوولس ځلې مسلمانو مشرانو حملې کړې وې؛ خو يوه هم نه وه بريالۍ شوې. فاتح د ۱۴۵۳ ز کال د مې په مياشت کې حمله وکړه او دغه سيمه يې ونيوله او پلازمېنه يې د اناطوليې نه استنبول ته ولېږدوله.

د فاتح څخه وروسته په عثمانيانو کې بل مهم شخص سلطان سليم دی. ده وکولای شول، چې د عثمانيانو امپراتوري لا پراخه کړي، د فارس ځينې سيمې، مصر، شام او حجاز په بشپړ ډول ونيسي او د خلافت اعلان وکړي.

د تاريخ ترکيې ليکوالان ليکي:

کله، چې سلطان سليم د خلافت اعلان وکړ؛ نو د اسلامي نړۍ په يوه ځای کې هم د مخالفت غږ وانه وريدل شو.(۹:۱۱۴)

د سلطان سليم د وفات (۱۵۲۰ز) نه وروسته يې زوی سليمان اعظم، چې په سليمان القانوني مشهور دی، واک ته ورسېد. ده عثماني امپراتوري ډېره پراخه کړه. اروپايي هېوادونه بلغاريه، هنګري او وينس يې ونيول.

ځينې مؤرخين د سليمان القانوني له دورې سره د عثماني خلافت د زوال خبرې پېلوي؛ ځکه له ده وروسته د حکومت کولو طرز بدل شو، واکمن په عيش او عشرت بوخت شول، ځينې واکمن د کم عمر په درلودلو سره د خليفه کېدو وړ نه ول، فوځ به زياتره وخت بغاوتونه کول او واکمن به يې وژل.

سليمان په خپلې واکمنی کې عثماني سلطنت خپل عروج ته ورسوه، د هغه وروسته د خلافت زوال شروع شو. د څو کلونو پورې د زوال نښې نه ليدل کېدې؛ خو داخلي ستونزې د سليمان القانوني په وخت کې پيداشوې. يوه ترکي مؤرخ قوطچي د سلطنت د زوال د پېل په اړه څو مادې ذکر کړي، چې درې مهمې يې دلته ليکم.

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- په لومړيو کې به سلطان د ديوان په هر مجلس کې د خپلو وزيرانو سره موجود وه او د هغوی سره به يې مشوره کوله؛ خو سليمان القانوني دغه رواج پای ته ورسوه.

۲- سلطان سليمان داسې کسان په لوړو څوکيو وټاکل، چې د لوړو څوکيو اهل نه ول.

۳- د سلطنت د وزيرانو پر ځای د حرم د ښځو او نورو هغو خلکو څخه چې د سلطنت پورې يې هېڅ اړيکه نه درلوده، مشورې اخيستل يې پيل کړل.(۹: ۱۴۲)

د سلطان سليمان القانوني وروسته په نږدې عثمانيانو کې داسې کوم شخص نه دی تېر شوی، چې هغه دې د سترو کارنامو لرونکی وي او عثماني سلطنت ته يې کوم ستر خدمت کړی وي، بس د وروستيو په واکمنيو عثمانيانو خپلې زياتره سيمې له لاسه ورکړې، په يونان، سربيا، ولاچيه او نورو سيمو کې بغاوتونه وشول او پای دغو سيمو ازادي واخيسته. عثمانيانو د روسيې او فرانسې سره ځينې جګړې وکړې او تړونونه يې هم لاسليک کړل.

د سلطان سليمان القانوني ډېر وروسته د دويم سلطان محمود (۱۸۰۸-۱۸۳۹ز) په وخت کې محمد علي پاشا رامنځته شو، دی د مصر والي وه او د عثمانيانو په اشاره يې په نجد کې د وهابي تحريک د پلويانو سره جګړې وکړې او هغوی يې له منځه يوړل.

ډاکټر علي محمد محمد صلابي د پاشا په اړه ليکي:

هغه د خپل مکر و فريب او ښه ذهانت په وجه د مصري علماوو اعتماد ترلاسه کړ، په ډېر خباثت، مکر او چاپلوسی يې په مصر کې خپل سيال (واکمن) لرې کړ او په ۱۸۰۵ ز کال کې د مصر د والي په توګه وټاکل شو. ډاکټر صلابي مخکې ليکي، چې د ماسوني ډلې او محمد علي پاشا تر منځ اړيکې موجودې وې.(۸: ۳۹۴-۹۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي سلطان عبدالمجید په واکمنۍ (۱۸۳۹-۱۸۶۱ز) کې د تنظیمات په نوم یوه نوې دوره شروع کیږي. هغه دوه فرمانونه د قانون په شکل وړاندې کړل.

په ۱۸۵۴ او ۱۸۵۶ ز کلونو کې دوه فرمانونه جاري شول، د دې فرمانونو په خپرېدو سره د تنظیماتو په نوم نوې دوره پیل شوه، دا یوه اصطلاح ده، یانې هېوادنۍ چارې په غربي ډول مخکې وړل، د دې فرمانونو په جاري کولو سره په اسلامي شریعت باندې د عمل کولو سلسله ودرېده او په هېواد کې د قانون او نورو ادارو د رامنځته کېدو یوه نوې لړۍ پیل شوه.(۸: ۴۲۸)

د همدې لومړي سلطان عبدالمجید د واکمنۍ پر مهال د کریمیا جګړه رامنځته شوه، چې روسیه یو خوا او ترکیه بلخوا وه. وروسته متحدو فوځونو (انګلستان او فرانسې) هم د روسیې پر ضد د جګړې اعلان وکړ، د دې اعلان وجه د سائنیوپ عام وژنه وه، چې د روسیې لخوا وشوه.

پروفیسر انصارالحسن لیکي:

د ۱۸۵۴ ز کال په سپتمبر کې متحد فوځونه (انګلستان او فرانسه) د کریمیا جزیرې ته ورسېدل، دلته د تېرو شپږو میاشتو څخه د ترکي او روسي فوځ تر منځ جګړه روانه وه، د دواړو خواوو تر منځ ستره جګړه د سپتمبر په ۳۰ د ایلما د سیند سره نږدې وشوه، چې روسي فوځ په کې ماته وخوړه.(۴: ۳۹۷-۹۸)

په ۱۸۶۱ ز کال کې د لومړي سلطان عبدالمجید وروسته د هغه ورور عبدالعزیز خلیفه شو.

سلطان عبدالعزیز د اروپا دوره وکړه، هغه دا احساس کړه، چې د اروپا ټول قوتونه د عثماني دولت پر ضد متحد دي او هر وخت د دوی پر ضد توطئې جوړوي، هغه کوښښ وکړ، چې د اروپا او روس تر منځ د شته اختلافاتو څخه ګټه واخلي. د دې موخې لپاره یې روسي سفیر ته څو ځله استنبول ته د راتګ دعوت ورکړ. اروپایي هېوادونه ترې ووېرېدل او د هغه پر ضد یې د بې ځایه مصارفو او اصراف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه پروپاګند وکړ. پای مدحت پاشا عبدالعزیز لرې کړ او د خپلو ملګرو په مرسته یې هغه وواژه.(۸: ۴۴۳-۴۴)

د عبدالعزیز وروسته یې وراره (پنځم مراد) د شیخ الاسلام د فتوا له مخې خلیفه وټاکل شو، دی د لومړي سلطان عبدالحمید زوی وه.

ډاکتر صلابي لیکي:

کله چې نیمه شپه د خوبه راویښ کړل شو او د عبدالعزیز د لرې کېدو نه خبر شو؛ نو ویره پرې راغله، عقلي قوت یې ملګرتیا پرېښوده او بیا چې کله د حسن جرکسي د وژنې نه خبر شو؛ نو عصبي کمزوري ورته پېداشوه. کله چې مدحت پاشا په خپل لاس د جوړ شوي قانون اعلان کاوه؛ نو د پنځم مراد حالت نور هم خرابېده... تر دې چې بشپړ لیونی شو. په دې وخت کې شیخ الاسلام فتوا ورکړه، داسې چې، کله چې د مسلمانانو واکمن پوره لیونی وي؛ نو د امامت هدف له منځه ځي؛ نو ایا په دې وخت کې یې لرې کول صحیح دي او کنه؟ (بیا ځواب ورکوي) په دې وخت کې د امامت (خلافت) نه د هغه لرې کول صحیح دي.(۸: ۴۴۵-۴۶)

له ده وروسته یې ورور دویم سلطان عبدالحمید په تخت باندې کېناست. دی د عثماني خلافت وروستی (۳۴ م) خلیفه دی، چې د ۱۸۷۶ ز کال څخه تر د ۱۹۰۹ ز کال پورې خلیفه وه. هسې خو عثماني خلافت د ۱۹۲۴ ز کال پورې موجود وه؛ خو واک د عثماني واکمن پر ځای د نورو سره وه.

د سلطان عبدالحمید شخصیت

لکه مخکې چې مو ورته اشاره وکړه، سلطان عبدالحیمد د عثماني خلافت وروستی واکمن وه، دی د پنځم مراد ورور او د هغه ولیعهد وه، د مراد وروسته د لوی مفتي او لومړي وزیر مدحت پاشا لخوا خلیفه وټاکل شو.

ډاکټر محمد صلابي د هغه د کوچنیوالي او زده کړو په اړه داسې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطان عبدالحميد ثاني

سلطان عبدالحميد د عثماني سلطنت په واکمنو کې ۳۴ م سلطان وه. ۳۴ کلن وه، چې په تخت باندې کېناسته؛ ځکه چې هغه په ۱۸۴۲ ز کال کې پېداشوی وه.

لس کلن وه، چې مور يې مړه شوه او پالنه يې د ناسکه مور په غاړه شوه، هغې د يوې سکه مور په توګه د هغه صحيح پالنه وکړه. هغې د سلطان سره ډېره مينه درلوده، تر دې چې د مرګ څخه مخکې يې وصيت کړی وه، چې زما ټول ملکيت د هغه دی. هغه ډېره ديندراه ښځه وه او د سلطان پالنه يې هم په همدې ډول کړې وه، چې د سلطان په ژوند باندې د هغې اغېز ليدل کيږي.

سلطان عبدالحميد د سلطان په قصر کې د خپل وخت (مروج) اخلاق او علوم د تکړه استادانو نه زده کړل، عربي او فارسي ژبې يې زده کړې، تاريخ او ادب يې مطالعه کړل، د تصوف په اړه يې مالومات ترلاسه کړل او هغه په ترکي ژبه شعرونه هم ويل.(۸: ۴۴۹)

په کوچنيوالي کې يې د استنبول د وتلو علماوو او شيخانو نه درس ووايه. قران شريف يې په درست ډول لوستلای شو، د پيغمبر عليه السلام سنت او د حنفي فقهې مکتب يې هم ولوست. هغه د يوه صوفي په توګه وروزل شو، په ځانګړي ډول د نقشبندي او هېلوتي په فکر، کوم فکر چې د هغه د واکمنۍ په پېر کې ليدل کيږي.www.islamichistory.com

د وسلې استعمال يې زده کړ، په توره او نېزه وهلو کې يې مهارت ترلاسه کړ، تل به يې جسماني تمرين کاوه. په نړيوال سياست به يې ژور نظر ساته او د خپل هېواد د طول او عرض دننه په پېښنو به يې ځان پوره خبروه.

سلطان عبدالعزيز (د سلطان عبدالحميد کاکا) د اروپا دوره کوله، چې يو دولتي پلاوی هم ورسره موجود وه، په دې پلاوي (عثماني پلاوي) کې يو شخص چې عبدالحيمد نومېده هم شامل وه، چې د اروپايانو په مخکې په خپل ساده لباس او پاک سېرت سره ولاړ وه

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه دوره ۱۸۶۷ ز کال د جون په ۲۱ مه پيل او د اګست په ۷ مه پای ته ورسېده، دغه عثماني پلاوي فرانسه، انګلستان، بيلجيم او اسټريا-هنګري دولتونه د نږدې وليدل.

د دې اروپايي سياحت نه سلطان عبدالحميد ډېرې تجربې ترلاسه کړې او وروسته يې د خپل حکومت په جريان کې ترې د ګټې اخيستو کوښښ وکړ.

چې ځينې مهمې يې دادي:

۱- د اروپايانو اقتصادي طريقې، مختلف اخلاق او کلتوري بدلونونه.

۲- صنعتي او فوځي پرمختګونه، په ځانګړي ډول د جرمني او فرانسې ځمکني او د انګلستان بحري فوځي پرمختګونه.

۳- نړيواله سياسي لوبه.

۴- په عثماني دولت باندې د اروپايي هېوادونو اغېز.(۸: ۴۵)

د تاريخ ترکيې ليکوالان د هغه د شخصيت په اړه ليکي:

ځينې مؤرخين هغه د يوه چالاک، مکار، بزدل او فريبکار شخص په توګه پېژني... او هغه د ترکيې په معاصر تاريخ کې تر ټولو يو جنجالي شخص دی.(۹: ۲۶۹)

وتلی ترکي مفکر او ليکوال فتح الله ګولن د سلطان د شخصيت په اړه داسې ليکي:

د سلطان د حکومت پير د فتنو او فساد پير وه او هغه د ټولو په اتفاق ډېر ذهين، هوښيار او باتدبيره انسان وه... بلخوا زموږ ځينې غير معتدل او بې ادبه خلک هغه ته د يوه بزدل شخص په توګه ګوري.

هغه ظالم نه وه، بلکې د هغه په شخصيت کې چې کوم نظم او ضبط موجود وه، غوښتل يې، چې په ټولنه کې يې نافذ کړي. هغه غوښتل، چې ټولنه د زوال او شاتګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وژغوري، يا ټولنې ته پرمختګ ورکړي او کنه وي؛ نو د نورې ابترۍ نه خو يې وژغوري. په دې وخت کې د سخت نظم او ضبط راوستل د وخت غوښتنه وه. سربېره پر دې هم زموږ ځينې تکړه او د احترام وړ اديبان او شاعران په خپلو ليکنو او شعرونو کې د هغه په شخصيت نيوکه کوي؛ خو که چېرته هغوی د سلطنت د سقوط نه وروسته حالات مشاهده کړي؛ نو په خپلو غلطيو به پوه شي او ښښنه به وغواړي.

په ټولو عثماني واکمنو کې د فاتح وروسته سلطان عبدالحميد دی، چې په علومو او فنونو کې يې ستر خدمت کړی دی. پوهې او علومو ته د خدمت په برخه کې د هغه شخصيت د يوه نابغه حيثيت لري، په نوي ډول د مدرسو د جوړولو کار د سلطان عبدالحميد په وخت کې پيل شو.

سلطان عبدالحميد دومره زړه سواندی انسان وه، چې دغه زړه سواندتوب د هغه ذهني ناروغي ګرځېدلې وه، هغه د هېڅ انسان د وينې تويول نه غوښتل، همدا يې رحمت او شفقت وه.www.fgulen.com

هغه ترکي ليکوالان او سياسي فعالين چې د نويو عثمانيانو او يا هم د ځوانو ترکانو د غورځنګونو غړي وه، هغوی ټول سلطان عبدالحميد ته په نېک نظر نه ګوري، په هغه نيوکه کوي او د پرمختګ دښمن يې ګڼي. د دواړو غورځنګونو غړي د لوېديز د اخلاقو او کلتور نه اغېزمن شوي ول او غوښتل يې، چې په ترکيه کې په هماغه ډول اخلاقي سيستم، سياسي نظام او نور لوېديز قوانين پلي کړي – لکه وروسته چې بيا همداسې وشول - ؛ خو سلطان د هغوی د غوښتونو مخالفت کاوه. کېدای شي، چې د لوېديز پلوو د غوښتنو سره د مخالفت لامل وي، چې ځينې کسان په سلطان باندې نيوکه کوي.

واک ته رسيدل يې

سلطان عبدالحميد د سلطان عبدالعزيز وراره دی، د سلطان عبدالعزيز د لرې کېدو او وژل کېدو وروسته يې وراره پنځم مراد په تخت کېناست، چې يوازې څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

میاشتې یې واکمني وکړه. وروسته د ځینو ناوړه حالاتو د لیدو او اورېدو په پایله کې لیونی شو او خپل عصبي توازن یې له لاسه ورکړ.

ډاکټر محمد صلابي د عبدالعزیز وروسته د پنځم مراد په اړه داسې لیکي:

کله چې نیمه شپه د خوبه راویښ کړل شو او د عبدالعزیز د لرې کېدو نه خبر شو؛ نو ویره پرې راغله، عقلي قوت یې ملګرتیا پرېښوده او بیا چې کله د حسن جرکسي د وژنې نه خبر شو؛ نو عصبي کمزوري ورته پېداشوه. کله چې مدحت پاشا په خپل لاس د جوړ شوي قانون اعلان کاوه؛ نو د پنځم مراد حالت نور هم خرابېده... تر دې چې بشپړ لیونی شو. په دې وخت کې شیخ الاسلام فتوا ورکړه، داسې چې، کله چې د مسلمانانو واکمن پوره لیونی وي؛ نو د امامت هدف له منځه ځي؛ نو ایا په دې وخت کې یې لرې کول صحیح دي او کنه؟ (بیا ځواب ورکوي) په دې وخت کې د امامت (خلافت) نه د هغه لرې کول صحیح دي.(۸: ۴۴۵-۴۶)

د خپل ورور مراد نه وروسته د پنجشنبې په ورځ د ۱۸۷۶ ز کال د اګست ۱۳ مه د هغه په لاس بیعت وشو، په دې وخت کې یې عمر ۳۴ کاله وه. د بیعت لپاره وزیران او د دولت نور ملکي او فوځي مشران د طوبقبو په سرای کې حاضر شول، په دې ډول د مختلفو ډلو د نمائندګانو لخوا هغه ته د خلافت مبارکي ورکړل شوه. د سلطنت په طول او عرض کې د توپونو سلامي ووهل شوه او جشنونه وشول.(۸:۴۵۱)

کله چې سلطان عبدالحمید واک ته ورسېد؛ نو ټول سلطنت د ستونزو سره مخ وه. د هغه دغه حالت د حضرت علي کرم الله وجهه د خلافت سره یو ډول ورته والی لري. د شلمې پېړۍ ستر مفکر بدیع الزمان نورسي ترکي لیکي: د هغه وخت د سترو فتنو د ختمولو لپاره د حضرت علي (ک) په شان یو شخصیت ته اړتیا وه او هغه (سلطان) په ډېرې ځوانمردۍ سره د هغه وخت د فتنو سره مقابله وکړه.

کله، چې هغه سلطان وټاکل شو؛ نو د خلافت حالات څه په دې ډول ول:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تونس کې نا امني خپره شوې وه، فرانسویانو او ایټالویانو په مراکش کې لاسوهنې کولې او فتنې یې راپارولې. مصر کې یو ستره تبدیلي متوقع وه، عربان نا ارامه ول، لنډه دا چې که ترکیه په کومه نړیواله جګړه کې داخله شي؛ نو ضرور به ماته وخوري.

د کریټ د جزیرې حالات هم هماغه ډول ول، د هغه ځای فوځ او حاکمان د وضعې په حاکمولو ناکامه ښکارېدل؛ ځکه هلته غربیان د یوې خطرناکې بلا په توګه موجود ول او د وتو هېڅ اراده یې نه درلوده. په بالکانو کې روسیې ښکاره مداخله کوله اومخالفتونه او فتنې راپارولې. سلاویانو د بلغاریې اوسېدونکي تحریکول، چې د عثماني سلطنت نه ازادي واخلي.www.fgulen.com

واک ته د رسېدو وروسته یې مدحت پاشا یو ځل بیا د لومړي وزیر په توګه وټاکه.

لکه پاس چې مو ذکر کړل، سلطان د خپل لیوني ورور پنځم مراد وروسته خلیفه وټاکل شو. دی نږدې ۳۳ کاله د عثماني خلافت واکمن وه او په عثمانیانو کې دویم شخص دی، چې دومره اوږده واکمني کوي. په ۱۹۰۹ ز کال کې د ځوانو ترکانو د یوه پاڅون او نړیوالو توطیو په ملاتړ له واکه ګوښه کړای شو، چې وروسته به پرې په تفصیل سره خبره وکړو.

اساسي قانون

د سلطان عبدالحمید ثاني د واکمنۍ په لومړي کال اساسي قانون جوړ شو، مدحت پاشا چې لومړی وزیر وه، هغه یې په جوړولو کې ډېر کوښښ وکړ.

د مدحت پاشا په اړه ویل کیږي، چې هغه غوښتل، تر څو جمهوري نظام رامنځته کړي. تر دې چې د هغه د وفات وروسته هم همدا خبره کېده، چې هغه په ترکیه کې د یوه قانون لرونکي جمهوري نظام غوښتونکی او ملاتړی وه، دا خبره د یادولو وړ ده، چې د جمهوري نظام په موجودیت کې یې د پاچا د منصب او مقام په اهمیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې زور اچوه. هغه د مراد (پنځم) د معزولی پر مهال مجلس ته ویلي وه، چې: دولت د پاچا پرته نشي چلېدای.

د دېسمبر په ۲۳-۱۸۷۶ ز کال ماسپښین نږدې یوه بجه د قانون د نافذولو اعلان وشو، د قوي باران د ورېدو سربېره زیات خلک موجود ول؛ خو سلطان نه وه، د ۱۰۱ توپونو د سلامۍ په وهلو سره د قانون د نافذولو اعلان وشو، خلکو خوښي ښکاره کړه او خپل کورونه یې روښانه کړل، په همدې ورځ ماښام ځوانانو جلوس وویسته، د سلطان زنده باد او مدحت پاشا زنده باد نعرې یې وهلې. د دیني مدرسو او فوځي ښوونځیو د زده کوونکو ګڼوالی د لیدو وه، د دېسمبر په ۲۴ مه د یوې ورځپاڼې سرلیک په دې ډول وه:

پرون ورځ د ټول عثماني رعیت لپاره

د خوښۍ د پیلېدو ورځ وه

د هېواد په لر و بر کې خوښۍ ښکاره شوې؛ خو د سلطنت په غیر مسلمو اقلیتونو کې د بالکان د عوامو خوښي نه لیدل کېده، په رومانیه کې خو د قانون پر ضد لاریون وشو؛ ځکه دا خلک د جلا والي غوښتونکي ول، ارمن او یهودان په دې قانون باندې خوښ ول، په استنبول او ادریانیل کې پرتو یونانیانو هم خوښي ښکاره کړه او ښه راغلاست یې ورته ووایه.

د ۱۸۷۶ ز کال قانون ۱۲ برخې او ۱۱۹ مادې درلودې، چې د سلطان د حکومت کولو، د لومړي وزیر د ټاکلو، د وزیرانو او شیخ الاسلام د ټاکلو، د نظامي افسرانو د ټاکلو، د جرګو د واکونو او نورو ذکر په کې شوی وه. (۹: ۲۹۱-۹۷)

سلطان عبدالحمید ثاني د ځینو کړیو په غوښتنه په ۱۹۰۸ ز کال کې یو ځل بیا اساسي قانون نافذ کړ؛ خو په ورپسې کال کې د فوځ یوې برخې د دې قانون د پلي کولو پر ضد د اسلام په نوم بغاوت وکړ، دوی په قسطنطینیه کې د یووالي او پرمختګ د ګوند ځینې غړي ووژل، په دې سره محمود شوکت پاشا راپاڅېده او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطان یې د اپریل په ۲۶ د شیخ الاسلام په فتوا له تخته کوز کړ او واک ځوانو ترکانو ته انتقال شو.

مدحت پاشا، فکر او کړنې یې

مدحت پاشا د ډېر وخت لپاره د عثماني ترکانو د لومړي وزیر په حیث دنده اجراء کړه، هغه د عبدالعزیز او پنځم مراد په لرې کولو کې ستر رول ولوبوه. د پنځم مراد د لرې کولو وروسته یې عبدالحمید د مفتي په فتوا واک ته ورسوه، سلطان عبدالحمید، مدحت پاشا یو ځل بیا د لومړي وزیر په توګه وټاکه.

مدحت پاشا په ترکیه کې د جمهوري نظام غوښتونکی وه، هغه غوښتل، چې د سلطان واکونه محدود کړي، په سلطان باندې یې اساسي قانون منظور کړ، هغه په ترکیه کې د یوه پارلماني حکومت نه، چې زیات واک ولري، ملاتړ کاوه.

دا چې مدحت پاشا څنګه شخص وه، مختلفو لیکوالانو یې په شخصیت باندې لیکل کړي دي. وتلی ترکي لیکوال فتح الله ګولن (په یوه مقاله کې) او ستر عرب مؤرخ ډاکټر محمد صلابي هغه د دونمه یهودانو د تحریک پټ غړی ګڼي او هم یې د عبدالعزیز په وژلو تورنوي.

ډاکټر محمد صلابي لیکي:

سلطان (عبدالحمید) مدحت پاشا لومړی وزیر وټاکه او د دېسمبر په ۲۳-۱۸۷۶ ز کال یې د یوه قانون اعلان وکړ، چې په کې یې د ښاري ازادیو ضمانت ورکړی وه.(۸: ۴۵۱)

فتح الله ګولن لیکي:

مدحت پاشا د دونمه (یهودانو) سره اړیکه درلوده، هغه سره د اروپا ملاتړ موجود وه او د فتنې د اور په تازه کولو کې یې رول لوبوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدحت پاشا د خپلو ملګرو په ملاتړ د سلطان عبدالحمید کاکا سلطان عبدالعزیز وواژه او بیا یې د دې وژنې د پټولو لپاره دا دعوه وکړه، چې سلطان ځان وژنه کړې ده.www.fgulen.com

مدحت پاشا د دونمه یهودانو څخه وه. ماسوني مبغلینو په ختیځ او لوېدیز کې د هغه د ښه توب لپاره تبلیغ کاوه، چې هغه په عثماني امپراتورۍ کې د ازادۍ او اصلاح بیرغ لوړ کړی دی. سیکولرانو هغه ته د قانون د بابا نوم ورکړی وه، هغوی په ورځپاڼو، رسالو او جریدو کې د هغه لپاره ښه کمپاینونه کول، تر دې، چې هغه د عثماني سلطنت د لومړي وزیر څوکۍ ته ورسېده، بیا یې د تخریب او سازشونو لړۍ شروع کړه. د ماسونیانو او یهودیانو ملاتړ ورسره مل وه، د حکومت د پرځولو لپاره یې د ماسونیانو د چلونو نه کار اخیست... مدحت پاشا د یهودي او ماسوني نړیوالو ډلو په مرسته د یوې ټولنې بنسټ کېښود، چې د (یووالي او پرمختګ) ټولنه نومېده... سلطان (عبدالحمید) چې کله د دې یهودي سازشونو نه خبر شو؛ نو هغه یې ژر ونیوه او تبعید یې کړ.(۸: ۴۴۴)

مدحت پاشا به د شراب څښلو په محافلو کې د حکومت ټول مهم او پټ رازونه افشاء کول او په دویمه ورځ به دغه خبرې د استنبول د خلکو په خولو وې. یوه شپه یې خپل اراده (پلان) داسې ښکاره کړ، چې زه به ډېر ژر د عثماني دولت پر ځای د جمهوریت اعلان وکړم او په خپله به یې مشري کوم.

په مدحت پاشا باندې د سلطان عبدالعزیز د وژنې تور هم وه. سلطان عبدالحمید یو کمیسون وګماره، چې د دې په اړه تحقیق وکړي، بیا یې تورن کسان محکمې ته وړاندې کړل، مدحت پاشا مجرم وپېژندل شو او په مرګ یې محکوم کړ؛ خو سلطان عبدالحمید مداخله وکړه او د هغه د مرګ جرم یې په ابدي حبس بدل کړ. مدحت پاشا یې حجاز ته تبعید کړ، چېرته چې د فوځي بندیانو لپاره یو زندان موجود وه.

سلطان عبدالحمید د خپلو اسلافو په شان د خپلې واکمنۍ په اوږدو کې د خپلو اختیاراتو نه استفاده کوله، مدحت پاشا لومړنی شخص وه، چې د هغه د اختیاراتو په مقابل کې خنډ واقع کېده او هغه د دې قربانۍ لومړنی وزګوړی وګرځېده. هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراخه اختيارات (واکونه) چې قانون سلطان ته ورکړي ول، لومړي وزير (مدحت پاشا) غوښتل، چې هغه محدود کړي؛ ځکه په حکومتي چارو کې هغه دويم مقام درلود او د واکونو اصلي واک د سلطان سره وه.(۴۵۲:۸-۵۳)

د ترکيې او روسيې اړيکې او جګړه

۱- اړيکې

د عثماني ترکيې او روسيې تر منځ اړيکې د سلطان عبدالحميد د واکمنۍ په دوران کې تر ډېره خرابې وې؛ ځکه روسيې پخوا هم د عثماني ترکيې د لاس لاندې سيمو کې خلک د ترکي حکومت پر ضد بغاوت ته هڅول. روسيې غوښتل، چې دغه سيمې (د باسفورس ابنا، توره بحيره اود بالکانو سيمې) تر خپل واک لاندې راولي، هغوی يې د عثمانيانو پر ضد شورش ته هڅول او دا بهانه يې کوله، چې عثمانيان د هغه ځای د عيسوي اوسېدونکو سره ښه سلوک نه کوي او ازادي يې ترې اخيستې ده.

د دواړو هېوادونو تر منځ د کريميا د جګړې د پيلېدو يو لامل هم همدا سيمې وې، د کريميا جګړه (۱۸۵۳-۱۸۵۶ز پورې) چې د ترکيې او روسيې تر منځ پېښه شوه او وروسته په کې متحد فوځ (انګلستان او فرانسې) هم برخه واخيسته، انګلستان د روسيې په مقابل کې د ترکيې د ادعا ملاتړ وکړ؛ ځکه د ترکيې په ګټو کې د انګلستان ګټې نغښتې وې. دغه جګړه د روسيې په ماتې او د پاريس په کنفرانس سره پای ته ورسېده.

ډاکټر محمد صلابي ليکي:

روسيې د ديني، سياسي او اقتصادي لاملونو په وجه غوښتل، چې ځان ګرمو اوبو ته ورسوي. لوی پطرس روسانو ته وصيت کړی وه: د عثمانيانو سره دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تمدني کشمکش جاري وساتل شي، تر دې چې د هغوی نبنه له دې نړۍ څخه ورکه شي.

روسيې په همدې نصحيت عمل وکړ. د سلطان عبدالحميد د واکمنۍ په پېر کې د بالکانو، يونان او د نورو عثماني سيمو خلکو د روسانو او اروپايانو په اشارو بغاوتونه وکړل.(۸:۴۶۰)

پروفيسر انصارالحسن ليکي:

په ۱۸۶۶ ز کال کې د کريټ د جزيرې اوسېدونکو د روسيې په غوښتنه د ترکانو پر ضد د بغاوت بيرغ پورته کړ، يونان يې هم ملاتړ وکړ، په دې سره د روسيې او يونان تر منځ د جګړې خطر رامنځته شو؛ خو اروپايي قومونو مداخله وکړه او په ۱۸۶۹ ز کال کې د کريټ جزيرې داخلي ازادي ترلاسه کړه. (۴: ۶۱۷)

يوازې د کريټ جزيره نه وه، چې روسانو يې ملاتړ کاوه او بغاوت ته يې هڅول، د سربيا، رومانيې، بلغاريې او نورو بالکاني هېوادونو د ازادۍ په تحريکونو کې هم روسيې مستقيم او غير مستقيم لاس درلود.

سيد محمد فضل الله بخاري ليکي:

د مرکزيت په پای ته رسولو سره په ختيځ او لوېديځ کې پروت (عثماني) سلطنت د سياسي يووالي څخه هره ورځ بې برخې کېده او په لرو پرتو سيمو کې غير مسلمانو اقليتونو د نورو په مټ ورانی پيل کړ.(۷: ۵۵)

۲- جګړه

د ترکيې او روسيې تر منځ پخوا هم ډېرې جګړې شوې وې، چې د جګړې مرکز به د بالکان هېوادونه ول. روسيې د پخوا څخه غوښتل، چې د بالکان هېوادونه د خپلې ولکې لاندې راولي. روسيې به د بالکان د هېوادونو عيسايي اوسېدونکي د عثماني ترکيې پر ضد جګړې ته هڅول.

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پروفیسر انصارالحسن په تاریخ جدید یورپ کې د ترکیې او روسیې تر منځ د (۱۸۷۷ ز) کال د جګړې لاملونه په دې ډول لیکلي دي.

د ۱۸۷۶ ز کال په اګست کې د ترکیې د ولکې لاندې ولایتونو بوسنیا او هرزګونیا بغاوت وکړ، یو ترکي چارواکی یې وواژه او سربیا او مونټي نیګرو یې هم ملاتړ وکړ.

د ۱۸۷۶ ز کال په اپریل کې د بلغاریې خلکو د ترکانو پر ضد بغاوت وکړ او ترکان یې قتل عام کړل، ترکانو وځپل او هغوی یې باغیان اعلان کړل.

د ۱۸۷۶ ز کال په جون کې د مونټي نیګرو او سربیا خلکو د روسیې په اشاره د بوسنیا، هرزګونیا او بلغاریې د خلکو د ملاتړ لپاره د ترکیې پر ضد د جګړې اعلان وکړ، چې په دې سره حالات نور هم بحراني شول. په زرګونو روسي رضا کار د یوه روسي جنرال په مشرۍ سربیا ته ننوتل.(۴: ۶۱۸-۱۹)

د جګړې د مخنیوي لپاره د ځینو اروپایي هېوادونو لخوا ډېر کوښښونه وشول، مختلف کنفرانسونه راوغوښتل شول، د روسیې لخوا داسې وړاندیزونه وشول، چې ترکانو ومنل؛ خو بیا هم د جګړې مخه ونه نیول شوه؛ ځکه روسیې به بیا څو داسې شرایط وړاندې کول، چې سلطان ته به د منلو نه ول، هماغه وه، چې ۱۸۷۷ ز کال د اپریل په ۲۴ روسیې د ترکیې پر ضد د جګړې اعلان وکړ.

ترکیه یو خوا او سربیا، بلغاریه، روسیه، اسټریا، بوسنیا، هرزګونیا او رومانیه بلخوا ول.

د جګړې احوال د ډاکټر محمد صلابي په کتاب کې داسې لیکل شوی.

رومانیه هم د روس ملګرې شوه، عثمانیانو د روسیې سره ډېر سخت جنګ وکړ، روسي فوځ د دانیوب د سیند نه تېر شو او د عثماني دولت ډېرې سیمې یې د خپلې ولکې لاندې راوستې، لکه تېره نو او نیقو لبلي، چې اوس د بلغاریه هېواد سیمې دي. په دې ډول روسیې مهمې سیمې ونیولې. روسي فوځ ته د ماتې ورکولو لپاره سلطان په خپل فوځ کې ځینې تغیرات راوستل، روسیې کوښښ وکړ، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلیونا (Plevna) ښار ونیسي، دا بالکانو ته تلونکې مهمه بندرګاه وه؛ خو د عثماني فوځ تکړه سپه سالار عثمان پاشا روسي فوځ ته ماتې ورکړه او هغوی یې شا تګ ته اړ کړل. روسیې د خپل ډېر فوځ سره بیا حمله وکړه؛ خو بیا یې ماته وخوړه، د عثمان پاشا د تکړه والي په اړه سلطان یو ځانګړی فرمان صادر کړ، چې په کې یې د عثمان پاشا ډېره ستاینه کړې وه.

کله چې روسان د دغه تکړه مشر په مقابل کې ناکام شول؛ نو خپله پالیسي یې بدله کړه، د ښار محاصره یې پېل کړه او عثماني دفاعي فوځ ته یې د سامان د رسولو لاره یې بنده کړه، سربېره پر دې یې په ښار باندې حمله هم وکړه، چې روسي قیصر هم په کې شامل وه، د رومانیې امیر چې یو لک فوځ یې درلوده د روسیې سره مرسته وکړه، په دې جګړه کې روسي فوځ برلاسی وه، د روسي فوځ ټوله شمېره دوه نیم لکه شوه، هغوی د دریو کرښو په جوړولو سره عثمانیان محاصره کړل؛ خو عثمانیانو د عثمان پاشا په مشرۍ ډېره سخته مقابله کوله، د عثمانیانو شمېر ۵۰ زره وه؛ خو ډېر جرأت او کمال یې وښود، هغوی نه یوازې دفاع کوله، بلکې د هغوی د حملو مخنیوی یې هم کاوه، د عثمانیانو په زړه کې همدا خبره تېرېده، چې یا به بریالي کېږو او محاصره به له منځه وړو او یا به ټول شهیدان شو او د الله تعالی رضا به ترلاسه کړو.

عثمانیانو د عثمان پاشا په مشرۍ حملې کولې، زیات فوځیان یې شهیدان شوي وه... خو بیا هم یې د روسانو لومړۍ محاصروي کرښه ماته کړه، دویمه یې هم ماته کړه، د دښمن ډېر توپونه یې لاس ته ورغلي وه... کله چې یې د دریمې کرښې د ماتولو کوښښ کاوه، مسلمان مشر په همدې وخت لړ کې ځه ټپي شو... هغه ښار ته د ننوتلو کوښښ کاوه؛ خو روسي فوځ ښار ته داخل شوی وه، دښمن د څلور خواوو څخه اورونه ورول، پای عثمانیان مجبور شول، چې تسلیم شي. دا پېښه په ۱۸۷۷ ز کال کې رامنځته شوه او عثماني مشر (عثمان پاشا) هم وسله وغورځوله... عثمان پاشا یې په دېسمبر کې روس ته ولېږه.(۸: ۴۶۰-۶۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پليونا د ماتې وروسته د ترکي فوځ قوت کم شو، د ۱۸۷۸ ز کال د جنورۍ په ۲۰ روسي فوځ ادريا نيل ته ورسېد، په دې سره سلطان د سولې غوښتنه وکړه او د مارچ په ۳ مه يې د سان ستيفانو په تړون باندې لاسليک وکړ.(۴: ۶۲۲)

د سان ستيفانو او برلين تړونونه

د سان ستيفانو تړون د سلطان عبدالحميد لخوا د روسانو سره لاسليک شو، سلطان مجبور وه؛ ځکه چې روسان نور د سلطان پلازمېنې استنبول ته نږدې شوي وه او د ډاکټر صلابي د ليکنې له مخې د پلازمېنې نه يوازې پنځوس کيلومتره لرې وه.

ډاکټر صلابي ليکي.

روسي استازي له مخکې څخه ليکل شوي شرطونه راوړل او غوښتنه يې وکړه، چې دا بايد لاسليک شي، که چېرته يې لاسليک نکړي؛ نو روسي فوځ به مخکې تګ شروع کړي او استنبول به ونيسي. عثماني دولت سره د لاسليک پرته بله لاره نه وه. تړون لاندې مادې درلودې.

۱- توره بحيره سرحد وټاکل شو او ازاده يې اعلان کړه.

۲- سربيا ازاده (خودمختاره) اعلان شوه.

۳- بلغاريه هم ازاده اعلان شوه؛ خو سلطان ته به يو څه اندازه پيسې د باج په ډول ورکوي.

۴- د رومانوي دولت بشپړه ازادي.

۵- عثماني دولت به د ارمني، نصراني او سرکس قومونو بشپړه ساتنه کوي.

۶- عثماني دولت به د کريټ د جزيرې د نصرانيانو د حالت د ښه کولو لپاره اقدامات کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- عثماني دولت به د جګړې ۲۵۰ میلیونه د سرو زرو لېږې تاوان ورکوي، که روس وغواړي؛ نو د دې پیسو په بدل کې ځینې سیمې په خپله ولکه راوستی هم شي.

۸- باسفورس او دردا نیل به د جګړې او سولې په دواړو حالاتو کې روسي فوځ ته خلاصې وي.

۹- د بلغارېې مسلمان اوسېدونکي چې هر خوا وغواړي، هجرت کولای شي.

په دې تړون باندې د ۱۸۷۸ ز کال د مارچ په ۳ مه لاسلیک وشو، کله چې د عثماني دولت لخوا صفوت پاشا په دې تړون باندې لاسلیک کاوه؛ نو سترګې یې د اوښکو څخه ډکې وې، ښکاره ده، په دې تړون کې داسې شرطونه وه، چې د عثماني دولت د هلاکت سبب شول.(۸: ۴۶۲-۶۳)

د وتلي مؤرخ کیټل بي له نظره: دا تړون د روسیې لپاره یوه بې ساري بریا وه، روسیې د کریمیا په جګړه کې بایللی ذلت او رسوایي بېرته جبران کړه، بالکان یې په خپله ولکه کې راوسته، بلغاریه یې د خاورې برخه شوه او په توره بحیره کې یې بیا لاس وهنه پیل شوه.

د بالکان په هېوادونو کې د روسیې د نفوذ پراخېدل او توره بحیره په بشپړ ډول د روسیې لاس ته ورتلل، د انګلستان د ګټو سره په ټکر کې وه. د اتریش لپاره د روسیې د لاس لاندې د یوې سترې بلغارېې منځته راتګ د منلو نه وه... رومانیه هم د روسیې نه خفه وه؛ ځکه سربیا ترې روسیې اخیستې وه، د یونان سیمه (موناسټر) بلغارېې ته ورکړل شوې وه. اتریش او انګلستان تش لاس پاتې وه.

انګلستان په تړون باندې د دویم ځل غور (نظر ثاني) غوښتنه وکړه، انګلستان ویل، چې د ختیځ مسئله تل د اروپایي هېوادونو لخوا حل شوې ده، روسیه یې د حل کولو هېڅ حق نلري.(۴: ۶۲۳-۲۴)

خو، ډاکټر صلابي بیا په دې موضوع کې د انګلستان شاملول د سلطان عبدالحمید کار ګڼي، هغه لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطان اصلاً په جګړه کولو خوښ نه وه، هغه تړون تصديق نه کړ او د لوړې سطحې ډيپلوماتيکې هلې ځلې يې پيل کړې، تر څو بريالی شو، چې انګلستان د ځان ملګری کړي، د دې لپاره يو بل کنفرانس جوړ شو، چې د برلين کنفرانس نوميږي. هدف ترې دا وه، چې يو خوا د سان ستيفانو د تړون اغيز کم کړي او بلخوا روسيه د انګلستان نه وويروي، تر څو روسيه جګړه ونکړي. دې کنفرانس عثماني دولت ته لږ ګټه وکړه او د مخکيني تړون په نسبت يې تاوان کم وه.(۸: ۴۶۳)

د سان ستيفانو په تړون باندې د دويم ځل غور کولو لپاره د ټولو اروپايي هېوادونو کنفرانس په برلين کې د جون په ۱۳-۱۸۷۸ ز کال کې پيل شو. بسمارک يې مشري کوله، چې د يوه ايماندار دلال دنده يې سرته ورسوله، د ډيزرائيلي په څېر يو چالاکه سياستوال د انګلستان نمائنده وه، د دې کنفرانس موخه د ترکيې ښه والی غوښتل نه ول؛ بلکې د سان ستيفانو تړون د انګلستان او اسټريا د ګټو سره برابرول يې موخه وه، د جولايي په ۱۳ په دې تړون باندې لاسليکونه وشول.(۴: ۶۲۴)

د برلين تړون د لاندې مادو په اساس لاسليک شو.

۱- د بلغاريې خودمختاري ومنل شوه او حدود يې تغير شول.

۲- د يونان سرحد د شمال خواته لږ پراخه کړل شو؛ خو په دې ټول پوهېدل، چې يونان په جګړه کې ښکېل نه وه او د سان ستيفانو د تړون پورې يې اړه نه درلوده.

۳- بوسنيا او هرزګونيا يې د اسټريا پورې ونښلول.

۴- بسارابيا يې د رومانيې نه جلا کړه او د روسيې پورې ونښلول شوه.

۵- سربيا او توره بحيره خودمختاره اعلان شوه.

۶- د جګړې تاوان، چې ۲۵۰ ميليونه د سرو زرو لېرې وه، په ترکيه پرېښودل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- په عثماني دولت باندې دا ومنل شوه، چې په محکمو کې به د هر ډول مذهب او ملت لرونکو خلکو شاهدي مني.

۸- د کريټ په جزيره کې به د نصرانيانو د فلاح او ښه والي لپاره کار کيږي.

د جرمني بسمارک ځکه د دې کنفرانس د جوړېدو غوښتنه وکړه، چې د روسيې او انګلستان جګړه ټولې اروپا ته خپره نشي او د جرمني يووالي ته زيان ونه رسيږي، ځکه د چې د جرمني د يووالي لپاره ډېر کوښښ شوی وه. هغه (بسمارک) ستر هېوادونه دې کنفرانس ته راوغوښتل، تر څو د سان سټيفانو په تړون باندې بيا غور وکړي او د روسيې او ترکيې تر منځ د پيښ شوي جنګ د پايلو په اړه پرېکړه وکړي.(۸: ۴۶۴)

د انګلستان سره اړيکې

د انګلستان او عثماني ترکيې تر منځ اړيکې زياتره وخت د انګلستان د ګټو پورې تړلې وې. انګلستان به زياتره وخت د روسيې په مقابل کې د ترکيې د دريځ ملاتړ کاوه، تر دې چې د کريميا په جګړه کې يې د ترکيې په ملاتړ جګړې ته ودانګل او روسيې ته يې ماتې ورکړه.

لکه مخکې چې مو ورته اشاره وکړه، د سان سټيفانو په تړون کې ترکيې ته ډېر زيان اوښتی وه، چې دغه زيان په بالکانو کې د انګلستان نفوذ هم تر پوښتنې لاندې راوستی وه، هماغه وه، چې انګلستان په دغه تړون باندې د بيا غور کولو غوښتنه وکړه او د برلين کنفرانس جوړ شو، په کومو سيمو کې چې ترکيې نفوذ درلود او په سان سټيفانو تړون کې روسيې ته پرېښودل شوې وې، د برلين کنفرانس نه وروسته د روسيې د نفوذ له ساحې ووتې او د انګلستان نفوذ په کې پياوړی شو.

دا چې ولې انګلستان په ترکيه او شاوخوا سيمو (بالکان هېوادونو) کې د روسيې نفوذ نه خوښوه، په دې اړه پروفيسر انصارالحسن داسې ليکي:

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلستان په ترکيه کې د روسيې اغېز نه خوښوه. انګلستان غوښتل، چې د روسيې په مقابل کې بايد ترکيه د يوه خنډ په شکل شتون ولري؛ ځکه دا (خنډ) په لوی هند او د روم په بحيره کې د انګلستان د موجوديت لپاره ډېر مهم وه. د دانيال په دره او په قسطنطينيه باندې د ترکيې حاکميت ځکه مهم وه، تر څو هند ته بحري تلونکې لاره په امن وي.(۴: ۳۷۳)

د فلسطين په اړه يې پاليسي

فلسطين د دويم راشد خليفه په وخت کې د مسلمانانو لخوا فتحه شو. د صليبي جګړو په اوږدو کې د لږ وخت لپاره صليبي لښکرو ونيوه؛ خو بيا سلطان صلاح الدين ايوبي بېرته ازاد کړ او د خپلې ولکې لاندې يې راوست... په ۱۵۱۸ ز کال کې د حرمينو کلي ګانې عثماني سلطان لومړي سليم ته وسپارل شوې او په مستقيم ډول د عثماني امپراتورۍ د واک لاندې راغلل. د څو پېړيو وروسته يهودانو يو ځل بيا د فلسطين د نيولو کوښښ پيل کړ.

يهودان په نړۍ کې تيت او پرک پراته وه، زياتره يې په لوېديز کې اوسېدل، دوی يو ځانګړی يهودي دولت نه درلود، هماغه وه، چې د ۱۹مې پېړۍ په اوږدو کې يې د يوه جلا او خپلواک يهودي دولت د جوړولو لپاره هڅې پيل کړې. فلسطين په دغه وخت کې د عثماني امپراتورۍ د ولکې لاندې وه. ماسوني يهودانو د لومړي ځل لپاره خپل نمائنده قره صو سلطان عبدالحميد ته ور ولېږه، چې د هغه نه د فلسطين د لاسته راوړلو غوښتنه وکړي، تر څو هلته يهودان د ځان لپاره مستقل دولت جوړ کړي؛ خو سلطان د هغه غوښتنه رد کړه.

عبدالله ناصح علوان په خپل کتاب کې سلطان ته د قره صو د ورتګ او د سلطان د ځواب په اړه داسې ليکي:

د يهودانو لومړنی اقدام داسې پيل شو، چې يهوديانو فلسطين ته د رسېدو او په هغه باندې د قابض کېدو طرحه يې جوړه کړه او په دې لړ کې يې لومړنی اقدام دا وکړ، چې د يهودو تر ټولو ستر بډای (قره صو) چې د ماسوني ګوند د مشرانو څخه

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم وه، سلطان عبدالحمید ته یې د استازي په توګه ور واستوه او سلطان ته د وروستلو دپاره یې واسطه (عارف بیګ) شو، کله چې قره صو د سلطان عبدالحیمد دربار ته ورغی؛ نو په صراحت سره یې ورته وویل، چې زه د ماسوني استازی یم، چې ستاسې عالي حضور ته را استول شوی یم او پینځه میلیونه طلایي لیرې مو ستاسې شخصي خزانې ته راوړي او سل میلیونه طلایي لیرې مو ستاسو بیت المال ته د بلا سوده پور په توګه درته راوړي، په شرط د دې چې موږ ته په فلسطین کې څه امتیازات راکړئ.

دا خبرې چې کله سلطان عبدالحمید واورېدلې، د مخ بڼه یې بدله شوه او د قهر او غوسې نښې یې په څېره کې څرګندې شوې او هغه سړي ته چې دغه یهودي یې ور وستی وه، مخ ور واړوه او ورته یې وویل، چې: آیا ته پوهېږې، چې دغه خنزیر څه غواړي؟ بیا یې قره صو ته مخ ور واړوه او په ډېر لوړ اواز او غضبناکه لهجه یې ورته وویل، چې: رانه ووزه اې سپکه او ذلیله.(۱۱: ۱۳)

ډاکټر توفیق الواعي هم دې ته ورته کیسه کوي؛ خو هغه د عارف بیګ نوم کمال بک لیکلی دی، چې کېدای شي، موخه یې ترې هماغه عارف بیګ وي.

سلطان د قره صو غوښتنه رد کړه او هغه یې بېرته وشړه؛ خو یهودان په ارام نشول. په ۱۸۹۷ ز کال کې یې خپل مشهور سیاستوال او ستر یهودي مفکر هرتزل بیا ور ولېږه، تر څو د سلطان نه بیا د فلسطین غوښتنه وکړي او هلته د ځان لپاره مستقل یهودي دولت جوړ کړي، د هرتزل سره یو یهودي ملا موسی لیفي هم ملګری وه؛ خو دا ځل هم سلطان د هرتزل غوښتنه رد کړه او نا هیلې یې ولېږه.

ډاکټر توفیق الواعي د هرتزل د غوښتنې په باره کې د سلطان عبدالحمید ځواب داسې لیکي:

.... سلطان په غصه شو او په چیغه سره یې وویل: د وطن ځمکې نه پلورل کیږي، هغه ملکونه چې د وینو په بدل کې تر لاسه شوي نه پلورل کیږي؛ مګر په هماغه ارزښت سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرتزل د یاداشت په خپله کتابچه کې له سلطان عبدالحمید سره د ملاقات په ترڅ کې د هغه له خبرو دغه وینا نقل کړې، هغه لیکي: او ماته سلطان عبدالحمید نصحیت وکړ، چې په دغه لاره کې بل هېڅ قدم وانه خلم؛ ځکه دی نه غواړي، چې د فلسطین له یوې لوېشت ځمکې څخه تېر شي؛ ځکه هغه د ده ملکیت نه دی، بلکې هغه د هغه اسلامي امت ملکیت دی، چې د هغې لپاره یې جګړه کړې ده او د همدغې ځمکې خاورې یې د هغې د بچیانو په وینو لندې کړې دي. همدارنګه یې ماته نصیحت وکړ، چې: یهودان دې په میلیونونو پیسې وساتي (یانې زه یې نه غواړم) او ویې ویل: که یوه ورځ زما امپراتوري تجزیه شوه؛ نو تاسې به یې له پیسو پرته اخلئ؛ خو دا چې زه ژوندی وم؛ نو زما په بدن کې د چاړې کارول په ما باندې له دې څخه ډېر اسانه دي، چې زه فلسطین ووینم، چې زما له امپراتورۍ څخه جلا شوی دی او دا ناشونی کار دی.(۶: ۲۳۵-۲۳۶)

دا وه، د سلطان عبدالحمید ثاني پالیسي او نظر د فلسطین په اړه، چې درلوده یې، د هغه د واکمنۍ تر پایه پورې فلسطین د عثماني واکمنۍ د واک لاندې پاتې شو او په ډېره مېړانه یې د یهودي توطئو سره مقابله وکړه، فلسطین یې وساته؛ خو یهودو په ارامه پرېنښود، حکومت یې پرې چپه کړ، چې له ده وروسته یې وکولای شول، په اسانۍ سره فلسطین ترلاسه کړي.

پان اسلامیزم

اسلام د یوه دین په توګه د لومړي سره ټول مسلمانان اتحاد او یووالي ته رابللي دي، په دوی کې یې هر ډول نژادي، قومي، ژبني او نورې برترۍ منع ګرځولي دي او د برترۍ معیار یې ورته تقوا ټاکلی دی، چې د دې خبرې ذکر د قران شریف په ګڼو ایاتونو او د احادیثو په مبارکو کتابونو کې شوی دی.

د اسلام په پیل کې د راشده خلفاوو د خلافت پر مهال ټول مسلمانان د یوه خلیفه او امام د مشرۍ لاندې راټول ول. وروسته چې د اسلامي حکومت ساحه لویه او پراخه شوه؛ نو حکومتونه هم ډېر او مختلف شول، مسلمانان د ډېرو حکومتونو لرونکي شول. د ۱۷ مې، ۱۸ مې او ۱۹ مې زېږدي پېړیو په اوږدو کې غربیانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکولای شول، چې ځينې مسلمان هېوادونه ونيسي او په مستقيم يا غير مستقيم ډول يې د خپل اغېز لاندې راولي.

عثمانيان چې د وسلو او مهماتو له پلوه کمزوري ول، نه يې شو کولای، چې د هغوی سره جګړې وکړي او خپلې دلاسه ورکړل شوې سيمې بېرته ونيسي؛ ځکه چې عثماني دولت ډېر کوچنی او کمزوری شوی وه، بلخوا د اسلامي نړۍ زيات شمېر مسلمان هېوادونه يا خپلواک وه او يا لکه د لوی هند په څېر د انګريزي ښکېلاک د ولکې لاندې ول. شمالي افريقا کې فرانسې يو شمېر سيمې لاندې کړې وې. خو، يوازې انګريز او فرانسه نه ول، چې عثماني خلافت ته يې ستونزې جوړولې او هېوادونه يې لاندې کول، بلکې روسيه هم د دې سترې لوبې وتلې لوبغاړې وه، روسيې په بالکانو کې د عثماني خلافت د واک لاندې سيمو کې خلک شورش ته هڅول، د عثمانيانو سره يې جګړې کولې او هڅه يې کوله، چې عثماني خلافت له منځه يوسي، د خلافت د له منځه وړلو فکر د ۱۸ مې ز پېړۍ په لومړيو د روسي لوی پطر لخوا د روسانو په غوږونو کې پو شوی وه. په همدې ډول روسانو د بخارا، سمرقند، ققفاز، افغانستان او شاوخوا نورو مسلمانو هېوادونو نيولو ته هم لاس ور اوږد کړی وه.

په ۱۹ مې او ورپسې پېړۍ کې يو شمېر مسلمان مفکرين رامنځته شول، چې د نړۍ ټول مسلمانان په ځانګړي ډول مشران يې اتحاد او يووالي ته رابلل، دوی يې د لوېديز د استعمار د زيانونو نه ويرول او تأکيد يې پرې کاوه، چې په خپلو کې سره يو شي، لاسونه سره ورکړي او د لوېديز استعمار پر ضد يوه ځانګړې، قوي او خپلواکه سياسي او نظامي ټلواله جوړه کړي. همدغه فکر ته د پان اسلامېزم نوم ورکړل شوی دی، چې مانا يې د مسلمانانو يووالی (اتحاد المسلمين) ده.

دا چې د دې فکر لومړی رامنځته کوونکی يا په اصطلاح مجدد څوک دی، په دې اړه ما دوه مختلف نظريات ولوستل.

د تاريخ ترکيې ليکوالان ليکي:

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د اسلامی نړۍ د سیاسي یووالي لپاره د لومړني کوښښ په اړه مالومات وکړل شي؛ نو هغه شاه ولي الله وه، چې په خپل کتاب (حجة الله البالغه) کې یې په ټولې اسلامي نړۍ باندې تأکید کړی، چې په یوې کړنلارې (منشور) سره راټول شي او د اسلام د لوړوالي لپاره کار وکړي.(۹: ۲۷۹)

خو، د معاصر نړیوال اسلامي خوځښت بنسټ ایښودونکی بې له شکه، چې افغان سید جمال الدین دی، د هغه د کوښښونو له امله وه، چې په اسلامي نړۍ کې یوه ویښتیا او د یووالي فکر رامنځته شو. د افغان سید سفرونه، تقریرونه، لیکنې او مبارزه وه، چې ختیځ یې د لوېدیز د استعمار او کلتوري یرغل نه خبر کړ، دا فکر یې ورکړ، چې د هغوی د اخلاقو او کلتور پر ځای د هغوی د سائنس او ټکنالوجۍ سره مینه وکړئ.

استاد مرتضی مطهري لیکي:

شک نشته، چې د وروستیو سلو کلو د خوځښتونو راخوټوونکی علامه سید جمال الدین افغاني وه، چې په اسلامي نړۍ کې یې راویښونه پېل کړه او د مسلمانانو ټولنیز دردونه یې په ځانکړې واقع بینۍ بیان او د سمونې لار یې وښوده.(۵: ۱۰)

کله، چې د اسلامي یووالي او نړیوال اسلامي فکر د رامنځته کېدو خبره کیږي؛ نو د افغان سید جمال الدین نوم یې په سر کې ذکر کیږي. هغه افغان سید وه، چې اسلامي فکر یې را ژوندی کړ، مسلمانان یې د لوېدیز د استعمار نه وویرول، هغوی ته یې ور وښوده، چې استعمار د مسلمانانو د وروسته پاتې والي اصلي لامل دی. مسلمانان یې په دې پوه کړل، چې مسلمانان باید د لوېدیز د اخلاقو او کلتور پر ځان د هغوی د سائنس او ټکنالوجۍ سره مینه ولري، د هغوی د کلتور او د ژوند د مادي فکر له خپلولو څخه ډډه وکړي.

محمد ابوریه لیکي:

یواځینی هدف چې سید یې په لاسته راوړلو کې ډېر زیار ویسته او په دغه لاره کې د ډېرو ستونزو سره مخ شو، هغه د اسلامي هېوادونو د خلکو د ژوند د سطحې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړول، یووالی د ورورولۍ رامنځته کول او د مسلمانانو د برابرۍ لپاره کار کول وه.(۲: ۵۵)

ډاکټر محمد صلابي لیکي:

د سلطان عبدالحمید د حکومت په اوږدو کې په لومړي ځل د اسلامي یووالي فکر رامنځته شو او په ۱۸۷۶ ز کال کې چې سلطان عبدالحمید په تخت باندې کېناست؛ نو د یوه تحریک (خوځښت) بڼه یې خپله کړه، کله چې سلطان عبدالحمید لږ ارام شو او د غرب ځپلیو ذهنونو نه یې خلاصون ترلاسه کړ او واک یې په بشپړ ډول په لاس کې ونیوه؛ نو د اسلامي یووالي (پان اسلامېزم) د فکر په پلي کولو یې پیل وکړ.(۸: ۴۶۵)

سید جمال الدین افغان په ترکیه کې د اوسېدو پر مهال د لومړي ځل لپاره دغه فکر رامنځته کړ، چې مسلمانان باید د لوېدیز د استعمار او د روسیې د پراختیا غوښتنې پر وړاندې یوه قوي سیاسي او نظامي جبهه جوړه کړي. عثماني خلیفه لیدل، چې عثماني لویه امپراتوري یې د تجزیې د ستر خطر سره مخ ده؛ نو د افغان سید دغه نظر یې ومنه او د پلي کولو لپاره یې کوښښ پیل کړ، تر څو عثماني ستره امپراتوري د تجزیې څخه وساتي او هم د مسلمانانو د خلیفه نوم تر لاسه کړي.

ډاکټر شاه عبدالقیوم لیکي:

افغان سید چې له دغه نظر سره توافق درلود او د مسلمانانو تر منځ د اتحاد د رامنځته کولو هڅه یې کوله؛ نو په همدې خاطر کله، چې ترکیې ته راغی؛ نو د سلطان عبدالحمید په وړاندیز یې په هندوستان، افغانستان او مصر کې خپلو همفکرانو او دوستانو او همدا راز د عراق او ایران اهل تشیع علماوو ته پیغام ولیږه، تر څو د اسلام د خلیفه مقام ته د سلطان عبدالحمید د رسېدو لپاره لار هواره کړي او خپله همکاري ورسره وکړي (۱۸۹۲ ز).(۱۰: ۱۱۵)

سلطان عبدالحمید د پان اسلامېزم نظریه او فکر چې د افغان سید جمال الدین لخوا رامنځته شوی وه، خپل کړ او د هغه پواسطه یې غوښتل، چې عثماني اسلامي

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپراتوري د تجزيې څخه وژغوري، خپل ځان د ټولو مسلمانانو خليفه کړي او هم د دې نظريې په ملاتړ د روسيې د پراختيا غوښتنې او د انګليس او فرانسې استعماري سياست سره مبارزه وکړي؛ خو د سلطان دغه سپېڅلی ارمان د يهودي ماسوني ډلې او همفکرو په واسطه يې سرته رسېدو ته پرېښنودل شو.

له واکه ګوښه کول او پاتې ژوند يې

سلطان عبدالحميد ثاني د عثماني خلافت ۳۴ م واکمن وه. د ده پر ضد د ځوانو ترکانو يو خوځښت د تېرې پېړۍ په اتيايمو او نوي يمو کلونو کې رامنځته شو، دوی د يووالي او پرمختګ په نوم يو ګوند هم درلوده، چې وتلي ليکوال، مفکرين، ژورنالستان او روشنفکران يې غړي وه. دوی د سلطان د واکونو کمول غوښتل، دوی غوښتل، چې يو ډول مشروطه سلطنت بايد رامنځته او د سلطان واکونه محدود کړل شي. د يووالي او پرمختګ ګوند د پخواني قانون پلي کول غوښتل او هم يې غوښتنه کوله، چې پارلمان ته بايد بيا د کار د پيلولو اجازه ورکړل شي.

ډېرو ليکوالانو او پوهانو دا خبره ثابته کړې ده، چې د دې خوځښت زياترو غړو د ماسوني يهودي خوځښت سره فکري يووالی درلوده، د هغوی په اشارو يې کارونه سرته رسول، د هغوی لپاره يې د سلطان پر ضد کودتا وکړه او له واکه يې ګوښه کړ.

د يووالي او پرمختګ د ګوند د خوځښت په تحريک کې د ماسوني يهودانو رول وتلي عرب مؤرخ دوکتور علي محمد صلابي هم ذکر کړی دی. هغه ليکي:

.... د سلطان خبر رسوونکې ادارې هغه د دې خوځښت نه خبر کړی وه او بشپړ مالومات يې ورکړي وه؛ خو اوس دا خوځښت ډېر پياوړی شوی وه او غړي يې په ولکه کې راوستل ډېر ستونزمن کار وه، د هغوی حوصلې ډېرې لوړې وې، هغوی د سلانيک، مناسترا او د سوسن د سيمو خلک چمتو کړي ول، چې د قانون د پلي کولو لپاره غږ لوړ کړي او هم پارلمان ته د کار د پيلولو د اجازې غوښتنه وکړي. دا پېښه د ۱۹۰۸ ز کال په جولايي کې رامنځته شوه. ډېر لاملونه شته، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې په دې وخت کې د یووالي او پرمختګ ګوند سلطان عبدالحمید له واکه ګوښه نه کړ؟ چې یو څو یې دلته لیکو.

۱- په ۱۹۰۸ ز کال کې د یووالي او پرمختګ د ګوند سره پوره قوت موجود نه وه.

۲- سلطان عبدالحمید د هغوی په اړه نرمه پالیسي خپله کړې وه، د هغوی د غوښتنو احترام یې وکړ او د قانون پلي کول یې اعلان کړل.

۳- عثماني قوم د سلطان سره ډېره مینه درلوده. د یووالي او پرمختګ د ګوند په کمېټه کې دا جرأت موجود نه وه، چې د فوځ دننه د سلطان پر ضد پروپاګند وکړي؛ ځکه فوځ د سلطان ډېر زیات احترام کاوه.

خو، وروسته د ۱۹۰۸ ز کال د اپرېل په میاشت کې ځوانو ترکانو د سلطان عبدالحمید ثاني پر ضد بغاوت پیل کړ او هغه یې د اپرېل په ۲۶ مه د شیخ الاسلام د فتوی په اساس له واکه ګوښه کړ.

نسیم احمد لیکي:

سلطان په ۱۹۰۸ ز کال کې بېرته د قانون د پلي کولو اعلان وکړ، د قانوني مجلس د احیاء کولو وروسته سلطان یو ځل بیا د قانون لغوه کولو فکر وکړ. په ۱۹۰۹ ز کال کې د حیدر پاشا لخوا د ریل ګاډي د پټلۍ د یوه ټرمینل د پرانستلو پر مهال د فوځ یوې برخې د شریعت په نوم د دې قانون پر ضد ودرېدل او په قسطنطینیه کې یې د یووالي او پرمختګ د ګوند څو غړي ووژل، په دې سره محمود شوکت پاشا د سلانیک نه فوځ راوسته، قسطنطیني ته راغی، باغیان یې وټکول او مشران یې ورته په دار وځړول، د شیخ الاسلام نه یې د سلطان د معزولی فتوا د ۱۹۰۹ ز کال د اپریل په ۲۶ راواخیسته او د قانوني مجلس (پارلمان) لخوا یې تائید کړه او سلطان یې له تخته کوز کړ، سلطان یې د یلدز د قصر نه سلانیک ته ولېږه او هلته یې په قصرالجیش کې نظربند کړ، چې وروسته د ۱۹۱۸ ز کال د فبرورۍ په ۱۱مه ومړ.(۳: ۱۰۵)

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوان ترکان

لکه مخکې چې مو ورته اشاره وکړه، د يووالي او پرمختګ ګوند وکولای شول، چې سلطان عبدالحميد له سلطتنه کوز کړي او واک په خپل لاس کې ونيسي. ځوان ترکان د همدغه يووالي او پرمختګ د ګوند غړي ول، چې د ۱۹ مې پېړۍ په وروستيو کې يې لومړی پټ او وروسته په ښکاره ډول فعاليت کاوه. ډېری غړي يې د سلطان لخوا تبعيد شوي او ځينې بنديان شوی هم وه.

ډاکټر محمد صلابي ليکي:

د نولسمې پېړۍ په نيمايي کې د عثماني قوم هغه ځوانان چې ليک او لوست يې کولای شو، د فرانسې د انقلاب د هغو افکارو نه، چې په پايله کې يې په فرانسه کې جمهوري نظام، قوميت او سيکولريزم په څېر افکار رامنځته شوي وه، ډېر اغېزمن شوي وه. دا خلک د ايټاليې د هغه قومي خوځښت نه هم اغېزمن شوي وه، چې مشري يې مازيني کوله... د ۱۸۶۵ ز کال په اوړدو کې د عثماني قوم دې لوستو خلکو د استنبول د يوې لرې پرتې سيمې بلګراد په يوه باغ کې په يوه موضوع باندې خبرې کولې.

دې خلکو چې په کومه موضوع باندې خبرې کولې، د سياست سره يې اړيکه درلوده، کله چې دوی د بڼ څخه بهر راوتل؛ نو د يوې پټې ټولنې د جوړېدو پرېکړه يې کړې وه، هماغسې لکه په ۱۸۳۱ ز کال کې چې د ايټاليې مازيني يې اساس ايښی وه او موخه يې دا وه، چې د جمهوريت د بيرغ لاندې د ايټاليې يووالی رامنځته کړي. د ترکيې دې ځوانانو د خپلې ټولنې نوم (اتفاق الحميت) کېښود، په دې ځوانانو کې هغه شاعر هم موجود وه، چې وروسته يې ډېر شهرت ترلاسه کړ (نامق کمال). دې خلکو فکر وکړ، چې لومړی کار بايد دا وي، چې د ټولنې خلک بايد د خپلو سياسي حقوقو څخه خبر شي او چمتو شي، چې د لاسته راوړلو لپاره يې کوښښ وکړي. په دې ډول نصراني ټولنې، چې د عثماني دولت څخه يې د جلا والي غوښتنه کوله او نورو هېوادونو ته يې د مداخلې زمينه برابروله، د هغوی مخه به ونيول شي او د بهر نه د مرستو بهانه به يې هم پای ته ورسيږي. دې خلکو فکر کاوه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد چې د كومو حالاتو سره مخ دی، د دې حالاتو (خرابو حالاتو) څخه د وتو يوازينی لاره يې د جمهوري نظام منځته راوړل دي. (۸: ۴۹۷-۹۸)

ځوان تركان څوک وه ؟ د تاريخ تركيي ليكوالان دې پوښتنې ته داسې ځواب وركوي.

ځوان تركان تعليم يافته، ذهين، سنجيده او وطنپرست وه، په هغوی كې فوځيان او ښاري خلک شامل ول، ځينو ځوانو تركانو د اروپا سياحت كړی وه او د هغوی د افكارو او قانون ژوره مطالعه يې كړې وه. هغه څه چې ورته ګټور او ښه ښكاره شوي وه، ترې أخذ يې كړل.(۹: ۳۰۴)

ابوالحسن علي ندوي د خپل مشهور كتاب (په اسلامي نړۍ كې د اسلام او لوېديز والي كړكېچ) په يوه لمنليک كې د خالده اديب خانم (چې د دې خوځښت غړې وه) د كتاب په حواله د ځوانو تركانو په اړه داسې ليكي:

د اتحاد او پرمختګ د مجلس ځوانان كم رتبه حكومتي مأمورين او يا پوځي افسران وو، په لومړي سر كې په هغوی كې يو كس هم داسې نه وه، چې غوره علمي پوهه يې لرلای او د تحليل او تنقيد پر وسيله د نوې او پخوانۍ زمانې په فرق پوه شي؛ خو دغه خلک له ملت سره ډېر نږدې او د هېواد اصلي اوسېدونكي وو، زيات شمېر په كې د مقدونيې اوسېدونكي وو، چې په واقعيت خوښونه او بې رحمۍ كې مشهور وو او د خپل مقصد د لاسته راوړلو لپاره تر هر څه تېريدای شو، ګواكې چې هغوی ډېر لوړ اهداف لرل او له همدې لامله يې هر ډول وسايل په اسانی سره استعمالول.(۱: ۶۶)

د ابراهيم افندي، نامق كمال، ضياء ګوګ الپ، خالده اديب خانم او نورو په څېر پوه او مفكر اشخاص په كې شامل ول، ابراهيم شناسي افندي د ځوانو تركانو د خوځښت بنسټ ايښودونكی ګڼل كيږي. دوی ټول د لوېديز د سياسي، اقتصادي او ټولنيزو فلسفو او نظامونو نه اغېزمن شوي ول، دوی غوښتل، چې تركيه بايد د لوېديز دغه سياسي او ټولنيزې فلسفې په بشپړ ډول خپلې كړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضياء ګوک الپ (۱۸۷۵- ۱۹۲۴ ز) د يووالي او پرمختګ د ټولنې ستر مفکر او فعال غړی وه، دی د لوېديز تمدن د بشپړ پلي کولو غوښتونکی وه.

ابوالحسن ندوي د ضياء ګوک الپ د يوه ليکل شوي مضمون په حواله ليکي:

موږ به خامخا له دوو نه يوه لاره ټاکو، يا بايد لوېديز تمدن ومنو او يا بايد د لوېديز ځواکونو غلامني ومنو، موږ ته يوه خبره فيصله کول ضروري دي، پر موږ لازم دي، چې د خپلې ازادۍ لپاره پر لوېديز تمدن خپل اقتدار قايم کړو.(۱: ۷۲)

ابوالحسن ندوي دا هم ليکلي، چې ضياء ګوک الپ د اتاترک د واکمنۍ په لومړيو کې مړ شو، ولې د اتاترک په اصلاحاتو کې هغه څه موندل کيږي، چې ضياء ګوک الپ يې غوښتنه کوله او د هغو غوښتنو په اړه يې ليکل کړي وه.

نامق کمال هم د ځوانو ترکانو وتلی شخص وه، دی يو معتدل ځوان ترکی بلل شوی دی.

ابوالحسن ندوي په خپل کتاب د نامق کمال په اړه وتلي ليکوال برنارډ ليويس نظر داسې ليکي:

د خپلې هېواد پالنې او ازاد خيالی سره سره نامق کمال رښتونی او جذباتي مسلمان وه، د هغه په مضامينو کې چې د کوم مورنې هېواد (ترکيې) يادونه راځي، که څه هم بنسټ يې د ډلې يا فرقې په ځای سيمه ده؛ خو د هغه فکر په دې باب دومره سوچه اسلامي دی، لکه څنګه چې د عثماني سلطنت وه، هغه په خپل ټول ژوندانه کې د اسلامي ارزښتناکو عقايدو او روايتو پيرو وه، هغه زياتره د خپلو ګوندونو پر مشرانو او قائدينو ډېر تند او تېز انتقاد کاوه، چې هغوی د پخوانيو اسلامي رواياتو په ساتلو کې ناکام شوي او له اروپا نه يې نوي افکار او ادارې وارد کړي دي.(۱: ۷۸)

که د ځوانو ترکانو د ټولو مخکښو نظريات په ژور ډول ولوستل شي؛ نو په خپلو کې سره لږ څه توپير لري. لکه پورته چې وليدل شول، د ضياء ګوک الپ او نامق کمال د نظرياتو تر منځ هم ژور توپير شتون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې ځوانو ترکانو غوښتل، چې د ترکیې ټول سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام باید د لوېدیز په ډول جوړ شي، زیاترو یې د لوېدیز تمدن د نړۍ د یوازیني تمدن په توګه قبول کړی وه او غوښتل یې چې ترکیه باید په بشپړ ډول د لوېدیز په ډول جوړه شي، خلافت باید له منځه یوړل شي او د اسلامي نظام پر ځای دې جمهوري نظام رامنځته شي، دوی د ترکي نشلنېزم ملاتړي ول. خو داسې اشخاص هم په کې ول، چې د لوېدیز د پرمختګونو سره یې مینه درلوده، د هغوی د سائنس او پرمختګونو د خپلولو او هېواد ته د راوړو غوښتنه یې کوله؛ خو د لوېدیز د اخلاقو او کلتور پر ځای یې اسلامي اخلاقو ته ترجېح ورکوله، د لوېدیز د سیاسي نظام او اقتصادي نظام پر ځای یې اسلامي نظام غوښته، دې ډلې د اسلامي خلافت د پایښت غوښتنه کوله او نه یې غوښتل، چې خلافت له منځه لاړ شي او ترکیه په یوه کوچني هېواد باندې بدله شي. د ځوانو ترکانو د حکومت درې مشرانو په همدغه ډول حکومت وکړ او تر پایه پورې یې د عثماني اسلامي امپراتورۍ د ټوټې کېدو مخه ونیوله؛ خو د لومړۍ نړیوالې جګړې په پیلېدو سره د نړۍ نقشه بدله شوه.

د ځوانو ترکانو د حکومت او د لومړۍ نړیوالې جګړې په اوږدو کې همدغه دوه نظریې په ترکیه کې موجودې وې، چې پای پرې هغه ځوک بریالي شول، چې د ترکي نشنلیزم غوښتنه یې کوله، هغوی د دې پر ځای چې عثماني امپراتوري قوي او پراخه کړي، هغه یې ړنګه کړه او ترکیه یې د ډېرو هېوادونو د مشرۍ نه لاس په سر کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستلیکونه:

۱- ندوي، ابوالحسن علي، په اسلامي نړۍ کې د اسلام او لوېدیز والي کړکېچ، ژباړن، فضل مولا لټون، خپروونکي د الهدی نشراتي اداره، ۱۳۷۲.

۲- ابوریه، محمد، د سید جمال الدین ژوند او سیاسي هڅې، ژباړن، عمران فضل، ګودر خپرونديه ټولنه، جلال اباد ۱۳۹۱.

۳- احمد، نسیم، حجاز ریلوی عثماني ترک اور شریف مکه، الفیصل ناشر، لاهور ۲۰۱۰ اکتوبر.

۴- انصارالحسن، پروفیسر، تاریخ جدید یورپ ۱۷۸۹-۱۹۹۷، خپروونکي افتخار بټ، دویم چاپ ۲۰۰۱.

۵- مطهري، استاد مرتضی، په وروستیو سلو کلو کې اسلامي خوځښتونو ته ځغلنده کتنه، خپرونکی؟ چاپ کال ۲۰۰۹.

۶- الواعي، ډاکټر توفیق ، یهودان... ژباړن، عبدالحکیم امل، میوند خپرونديه ټولنه، پېښور، ۲۰۱۲.

۷- بخاري، سید محمد فضل الله، لومړۍ نړیواله جګړه، ژباړن، زاهد خلیلي، مومند خپرونديه ټولنه جلال اباد، ۱۳۹۲.

۸- صلابي، دوکتور علي محمد، سلطنت عثمانیه، ژباړن، علامه ظفر اقبال کلیار، ضیاء القران پبلي کیشنز، لاهور، اګست ۲۰۰۸.

۹- عبدالباري، دلبر خان، تاریخ ترکیه، ایورنیو بک پیلېس، لاهور، چاپ کال ؟.

۱۰- عبدالقیوم، ډاکټر شاه، سید جمال الدین افغان شخصیت او افکار، ژباړن، سید عبدالله پاچا، میوند خپرندویه ټولنه، پېښور، ۲۰۰۸.

۱۱- علوان، عبدالله ناصح، نشنلېزم هم باید وپېژنو، ژباړن، زمرک عابد، رفعت کتاب خپرولو ټولنه، ۲۰۰۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- عويس، دوکتور عبدالحليم، د اسلامي تمدن مړاوې پاڼې، ژباړن، سلطان محمود صلاح، حکمت خپرندويه ټولنه، جلال اباد ۱۳۹۲.

۱۳- www.fgulen.com د وتلي ترکي ليکوال او مفکر فتح الله ګولن ويبپاڼه ده، چې د نړۍ په ډېرو ژبو د نوموړي ليکنې خپروي.

۱۴- www.islamichistory.com د پروفيسر ډاکټر نذير احمد ليکل شوې رساله.

د نورو کتابونو لپاره: www.ketabton.com ته ورشئ

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library